

worden, niet vanuit het standpunt van een actieve Debonne die steun zoekt te Gent, maar van een Debonne die trouw uitvoert wat hem opgedragen wordt. De auteur wijst er terecht op, dat Debonne slechts twee punten op zijn repertoire van argumenten heeft: zijn armoedige kinderen jeugdijaren, en zijn driejarige militaire dienst. Beide hadden waarschijnlijk het voordeel, dat ze lange tijd herkenbaar waren voor Debunnes electoraat: het kon er zich mee identificeren. Belangrijker: het kon zich per procuratie identificeren met Debonne, die de ellende achter zich gelaten had door zijn niet-aflattende strijd voor zijn lotgenoten. Dat verklaart het langdurige electorale succes van Debonne, dat naadloos overgedragen wordt op zoon Oscar. Het is echter niet de taak van een recensent om mogelijke conclusies van een boek te formuleren.

Daisy E. Devreese

D. Nas, *Het Twentse model. Honderdjaar eendracht. Honderdtien jaar vooruit. Honderdvijfentwintig jaar vakbeweging in Enschede* ([Amsterdam]: Nationaal vakbondsmuseum, [S. L.]: FNV bondgenoten, [Amsterdam: Stichting beheer IISG], 1998, 187 blz., f29,75, ISBN 90 6861 165 8).

Dik Nas, bestuurder in dienst van FNV bondgenoten, schreef in opdracht van het Nationaal vakbondsmuseum een boek over het ontstaan en de ontwikkeling van de industriële vakbeweging in Enschede. Je zou het een boek ter ere van een 100- (zelfs een 107-), een 110- en een 125-jarig jubileum kunnen noemen, omdat er vier voorlopers met verschillende stichtingsdata in Enschede zijn aan te wijzen van de afdeling van FNV bondgenoten. Zelf ontstond FNV bondgenoten in 1998 te Amsterdam uit een fusie van FNV dienstenbond, industriebond FNV, vervoersbond FNV en voedingsbond FNV. 'We kunnen rustig stellen dat de geschiedenis van bonden een aaneenschakeling is van fusies', schrijft Nas (171). Of dat altijd leesbare geschiedschrijving oplevert, is nog maar de vraag, maar dit boek lijkt voor een deel deze stelling te bevestigen. Gelukkig wordt er behalve aan fusies, ontstaansgeschiedenis en vakbondswerk ook veel aandacht besteed aan *petite histoire*, arbeidsomstandigheden en tijdsbeeld. Ook zijn er hoofdlijnen aangebracht in deze min of meer chronologische geschiedenis, en de titel biedt enig houvast. Wat is het Twentse model?

Plaatselijke geschiedschrijving van de vakbeweging is tot nu toe schaars gebleven, al worden bij het overschrijden van de honderd jaar van het fenomeen wel steeds meer initiatieven daartoe genomen. Iedere stad en streek heeft natuurlijk een eigen verhaal, dat verband houdt met de typische sociaal-economische omstandigheden. Enschede lag eind negentiende eeuw nogal geïsoleerd. De textielindustrie, met firmanten als Van Heek en katoenspinnerijen als de Grootte Stoom, domineerde het economische leven volkomen. Zij was ontstaan uit een feodaal gestructureerde plattelandseconomie en iets daarvan zette zich nog lang voort in de arbeidsverhoudingen. De fabrikanten traden ongewoon hard op tegen de stakingen die de vroege vakbonden, De Eendracht, Vooruit en Unitas organiseerden of steunden. Men vond een voor de omstandigheden heel geschikt strijdmiddel: de uitsluiting, door de arbeiders ook wel het 'hongerwapen' genoemd. 'Uitsluiting' betekende dat de hele fabriek of zelfs alle textiefabrieken in de omgeving dichtgingen. Dat kon de stakingskas natuurlijk niet aan. Door de monopoliepositie die de textiel-fabrikanten als werkverschaffers innamen, kon dit middel in Twente telkens weer (tot aan de Tweede Wereldoorlog toe) de stakingen beëindigen. Het is, watje kunt noemen, het negatieve aspect van het Twentse model. Na de Tweede Wereldoorlog ontstond er meer concurrentie in werkgelegenheid en leken de kaarten dus beter geschud, zij het dat de textielindustrie toen al gauw een kwijnende bedrijfstak werd.

Een andere, meer algemene ontwikkeling in de vakbeweging van na de Tweede Wereldoorlog was de voortgaande centralisatie, nu op nationaal niveau. Dit hield in dat de Enschedese afdelingen steeds minder zelfstandig opereerden. Pas toen in de jaren zeventig de democratisering de vakbonden bereikte, kon dit tijt worden gekeerd.

Een meer positief en uniek aspect van het Twentse model is volgens Dik Nas de tendens in de Twentse vakbeweging om samen te werken. Hij geeft daar een aantal voorbeelden van, zoals de oprichting van de interconfessionele vakbeweging Unitas. Deze hang naar samenwerking, die groter was dan elders, kan misschien verklaard worden uit de afhankelijke positie van de Twentse arbeider. Een tweede positieve uitzondering vormt de Twentse vakbeweging in haar houding tijdens de Tweede Wereldoorlog. Al meteen in 1940, als het N W-bestuur besluit af te wachten en door te werken, gaat Twente een eigen weg. Bij de nationaal-socialistische reorganisatie van 1941, als elke vorm van zelfstandigheid en democratie verdwijnt, treden bestuurders en leden massaal uit de organisatie. Er worden bestuurders gevangengezet. Elders komen de vakbonden minder in verzet tegen de maatregelen.

Het boek ziet er goed verzorgd uit. Aan de vormgeving, de plaatsing van de vele foto's en ander illustratiemateriaal is aandacht besteed. In de tekst zitten echter nogal wat druk- en/of spellingsfouten en de interpunctie lijdt daar ook onder. Merkwaardig zijn Nas' opvattingen over literatuuronderzoek. In een verantwoording schrijft hij: 'Dit boek is, zeker omtrent hetgeen is geschreven over het tijdperk van voor de Tweede Wereldoorlog [afdelingsarchieven werden toen vernietigd of gingen verloren], meer een verzameling van reeds door anderen geschreven teksten, dan dat het een product is van oorspronkelijke geschiedschrijving. Natuurlijk hebben deze teksten een redactionele bewerking ondergaan' (7). Of Nas echt zo weinig heeft ingebracht als hij hier eigenlijk beweert, is moeilijk na te gaan, omdat er geen verwijzende, alleen verklarende noten zijn opgenomen. Achterin treft men wel per hoofdstuk een literatuur- en bronnenlijst aan, maar daaruit is alleen op te maken welke bronnen, werken en bladzijden daaruit, zijn geraadpleegd. In ieder geval heeft Nas, door niet in de tekst naar zijn bronnen en literatuur te verwijzen, naar mijn mening zijn boek een meer zelfstandige wetenschappelijke status ontzegd. Het is dus 'slechts' een jubileumuitgave geworden ter ere van een moedige en vaak ook 'broodnodige' organisatie.

Martha Catania-Peters

O. de Wit, *Telefonie in Nederland 1877-1940. Opkomst en ontwikkeling van een grootschalig technisch systeem* (Dissertatie Technische Universiteit Delft 1998; Amsterdam: Otto Cramwinckel, 1998, 349 blz., ISBN 90 75727 06 2).

Honderd jaar geleden keek geograaf en volksopvoeder dr. H. Blink — zelf zoon van een Drentse keuterboer — terug op de toen net afgesloten negentiende eeuw. In zijn voor de verheffing van het volk bedoelde tijdschrift *Vragen van den Dag* (1900) karakteriseerde hij, in een artikelje dat hij ondertekende met zijn pseudoniem Batavus, de negentiende eeuw als 'de eeuw der vernietiging van afstanden'. Blink had daarbij de ontwikkeling van het verkeerswezen in het achterhoofd, maar hij dacht ongetwijfeld ook aan de telefoon, die geografische afstanden in een fractie van een seconde overbrugde en ver van elkaar verwijderde plaatsen met elkaar verbond.

Ook rond de eeuwwisseling van 2000 werd alom geschreven over het verdwijnen van afstanden op aarde, en wederom werd daarbij verwezen naar de moderne transport- en communicatietechnologie. Maar net als in 1900 is het voor een deel retoriek. Het gewicht van geografische afstanden doet zich, ook in 2000, maar al te goed voelen in plaatsen die ver van de grote transport-